

## सर्जनशीलतेचा झटका

IMP इन्स्टिट्यूटच्या कॅम्पसच्या बांधकामाच्या दुसऱ्या टप्प्याचे (Phase II) काम खूपच विलंबित झाले होते. १५ महिन्यांत पूर्ण व्हायचे असलेले हे प्रकल्प २४ महिन्यांनंतरही फक्त ४०% प्रगतीवर होते. या दुसऱ्या टप्प्यात ५० व्यक्तींसाठीच्या स्टाफ डायनिंग हॉलचाही समावेश होता.

नवीन संचालकांनी संस्थेत रुजू होताच पाहिले की, वाढत्या संस्थेसाठी ५० आसनांचा डायनिंग हॉल पुरेसा ठरणार नाही. विद्यार्थी कॅटीनमध्ये दुपारच्या जेवणाच्या वेळी होणारी गर्दी पाहून हे स्पष्ट झाले. तात्पुरत्या स्वरूपात शिक्षक व कर्मचारी त्याच कॅटीनमध्ये जेवत होते. व्यवस्थापन प्रशिक्षण कार्यक्रमांसाठी स्वतंत्र भोजन व्यवस्था नव्हती, कारण हॉस्टेल, भोजनगृह आणि वर्गखोल्या अपुऱ्या होत्या.

संचालकांनी आर्किटेक्ट्सना प्रस्तावित डायनिंग हॉलची क्षमता ५० वरून १०० करण्यास सांगितले. पण त्यांनी नकार दिला — कारण कॅम्पस दोन छोट्या टेकड्यांवर पसरलेला असल्याने अतिरिक्त जागा उपलब्ध नव्हती. टेकड्या कापल्यास भू-स्वलनाचा धोका होता, आणि अशा समस्यांचा अनुभव आधीपासून काही इमारतींना येत होता.

संचालक काही महिन्यांपर्यंत या विचारात होते. एका रात्री त्यांना अचानक एक कल्पना सुचली — भूमी म्हणजे फक्त  $x$  आणि  $y$  अक्षांवरील क्षेत्रफळ नव्हे, तर  $z$  अक्षही आहे! (जसे भूमिती आणि इमारत रेखाटनात शिकवले जाते.) त्यांनी आर्किटेक्ट्सना सुचवले की, रस्ता न कापता रस्त्याच्या दोन्ही बाजूंना खांब उभे करून त्या वरती डायनिंग हॉल बांधता येईल. म्हणजे जागा वाढवण्यासाठी उंचीचा (*vertical space*) उपयोग करता येईल.

आर्किटेक्ट्सनी ही कल्पना स्वीकारली आणि १०० आसनांचा हॉल, जो पुढे २०० आसनांपर्यंत विस्तारता येईल असा आराखडा तयार केला. नंतर संचालकांनी तोच हॉल थेट २०० आसनांचा आणि पुढे ४०० आसनांपर्यंत विस्तारता येईल असा करण्याची विनंती केली.

नव्या आराखड्यानुसार दोन मजल्यांवर प्रत्येकी सुमारे १५० आसने ठेवता येत होती, तसेच प्रत्येक मजल्यावर एक व्ही.आय.पी. डायनिंग रूमही होती. शिवाय प्रत्येक मजल्यावर १५-२० आसनांची सेवा क्षेत्रे (*service areas*) होती. रस्त्याच्या दरीकडील बाजूला असलेल्या मोठ्या खांबांमध्ये दोन लहान खोल्या तयार करण्यात आल्या, ज्या २० आसनांच्या सेमिनार रूम, लहान व्यवस्थापन विकास कार्यक्रमांसाठी किंवा अतिरिक्त डायनिंग रूम म्हणून वापरता येऊ शकत होत्या. अशा प्रकारे एकूण क्षमता जवळपास ४०० आसनांपर्यंत वाढली.

केरळमध्ये पावसाचे प्रमाण जास्त असल्याने छतावर पाणी साचू नये म्हणून मजबूत अल्युमिनियम पत्रे बसवावी लागली. वाऱ्याचा वेग जास्त असल्यामुळे लोखंडी रेलिंग सुरक्षित नव्हते, म्हणून बाजूला भिंती व दरवाजे-खिडक्या बांधून वरचा मजला पूर्णपणे बंद करण्यात आला. त्यामुळे वरचा मजलाही मोठा डायनिंग हॉल बनला, जो परिषदांसाठी (*conference*) वापरता येईल असा होता. अशा प्रकारे एकूण आसनक्षमता जवळपास ६०० झाली, आणि बुफे स्वरूपात अजून अधिक लोकांना सामावून घेता येऊ शकले.

५० आसनांच्या मूळ आराखड्यापासून सुरुवात होऊन ही क्षमता दहापट वाढली. अंदाजे ₹६० लाखांच्या प्रकल्पाचा खर्च वाढून ₹१६० लाखांपर्यंत पोहोचला, पण ही तीन मजली आकर्षक इमारत भविष्यातील तिप्पट अकादमिक क्रियाकलापांनाही पुरेशी ठरली. तसेच वाढलेल्या विद्यार्थीसंख्येला (जोपर्यंत नवी सोय होत नव्हती) आणि पुढील ७-८ वर्षे व्यवस्थापन प्रशिक्षण कार्यक्रमांनाही ती सेवा देऊ शकली.

तर, वाढलेली क्षमता हा सर्जनशीलतेचा झटका होता का?

प्रकल्पात झालेला विलंब ही आपत्ती होती की आशीर्वादाचा वेष घेतलेली संधी?

जमिनीचा अभाव ही मर्यादा होती की विकासाची नवी दिशा?

सर्जनशील डिझाइनद्वारे आर्किटेक्ट्स किती मोठी क्षमता वाढ घडवू शकतात, जर आपण त्यांना योग्य प्रकारे प्रेरित केले तर?

या प्रश्नांमुळे कोणताही धोरणकर्ताही विचारात पडतो. अशा आणखी काही “सर्जनशीलतेच्या झटक्यांचे” उदाहरणे *Is Small Beautiful (C), (D), (E)* आणि *(F)* या केसेसमध्ये पाहायला मिळतात.